

همچنان در مسیر صعود

سیر کتاب‌های آموزش ابتدایی در سه سال گذشته

گزارشی از وضعیت کتاب‌های آموزشی رسیده و بررسی شده طی سال‌های اخیر می‌تواند زمینه‌ای برای تبادل نظر بین صاحب‌نظران و ناشران کتاب‌های آموزشی با کارشناسان تألیف کتاب‌های درسی فراهم آورد. از سال ۱۳۷۸ فرهنگ‌سازی و بهره‌گیری از منابع آموزشی و تربیتی استاندارد، تشویق ناشران، مؤلفان و معلمان به تولید کتاب متناسب با برنامه درسی آموزش و پرورش، به منظور ایجاد یادگیری پایدار برای دانش‌آموزان کشور به‌عنوان مکمل کتاب درسی، در دستور کار «دفتر انتشارات و تکنولوژی آموزشی» قرار داشته است.

نگاه کلی به کتاب‌های رسیده

مقایسه کتاب‌های ابتدایی ارسالی به دبیرخانه سامان‌دهی، طی سال‌های ۱۳۹۳ تا ۱۳۹۵ نشان می‌دهد که سیر صعودی ارسال کتاب در این دوره که از سال‌های قبل نیز ادامه داشته، در سال ۱۳۹۴ دچار وقفه شده است. بنابر گزارش‌های موجود، طی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۲، کتاب‌های رسیده از ۸۳۹ عنوان به ۱۳۲۷ عنوان افزایش یافته است. به این ترتیب در سال‌های ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۲ به ترتیب رشدی برابر ۱۵ و ۳۷/۵ درصدی را تجربه کرده است، که بسیار چشم‌گیر است. (رشد جوانه، ش. ۴۷، بهار ۱۳۹۴، صص ۲۰-۲۲) در این سال تعداد کتاب‌های رسیده، از ۱۸۱۷ کتاب در سال ۹۳ به ۱۵۵۸ کتاب در سال ۹۴ کاهش یافت. با وجود این، در سال ۱۳۹۵ دوباره سیر صعودی در پیش گرفت و با رشدی برابر ۲۶/۵ درصد، به ۱۹۷۱ عنوان کتاب افزایش یافت. به این ترتیب رشد منفی ۱۳/۵ درصد در سال ۱۳۹۴، بلافاصله با رشدی ۲۶/۵ درصدی جبران شده است (جدول ۱). اگر دو سال ۱۳۹۳ و ۱۳۹۵ را با هم مقایسه کنیم، شاهد افزایش ۸/۵ درصدی بین دو سال خواهیم بود.

وضعیت کتاب‌های ارزیابی شده

در جدول ۲ تعداد کتاب‌های مناسب و نامناسب و غیرمرتبط آورده شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود، حتی کاهش تعداد کتاب‌های رسیده در سال ۱۳۹۴ نتوانسته است بر روند صعودی افزایش میزان کتاب‌های مناسب طی سال‌های ۱۳۹۳ تا ۱۳۹۵ اثر منفی بگذارد. چنان‌که می‌بینید، نسبت کتاب‌های مناسب از ۶۴ درصد در سال ۱۳۹۳، با ۴ درصد رشد، به ۶۸ درصد در سال ۱۳۹۴ رسیده و با حفظ روند صعودی خود در سال بعد، روی رقم ۷۱ درصد ایستاده است. به نظر می‌رسد، یکی از دلایل رشد کتاب‌های مناسب، آشنایی هرچه بیشتر ناشران با چگونگی ارزیابی کتاب‌ها و تأثیر آن در تدوین بهتر کتاب‌هاست.

موضوع دیگری که ممکن است در این نتایج اثر گذاشته باشد، تعمیق بیشتر نظام ارزشیابی توصیفی در دوره ابتدایی است. به نظر می‌رسد تغییر نظام ارزشیابی موجب شده است، کتاب‌ها از نمره‌محور بودن فاصله بگیرند و بیشتر در پی تفهیم مطلب به دانش‌آموز از راه‌های مناسب برآیند.

نکته قابل توجه دیگر در این جدول، کاهش چشم‌گیر کتاب‌های غیرمرتبط است که در سال ۱۳۹۳ بالغ بر ۱۰ درصد بود. این رقم با راه‌اندازی سامانه کنترل کیفیت منابع مکتوب در سال ۱۳۹۴ که در آن عملاً امکان ثبت کتاب تکراری و غیرمرتبط زمانی وجود ندارد، به شدت کاهش یافت و به رقمی در حدود صفر رسید. در سامانه جدید، کتاب‌های تکراری یا غیرمرتبط به کتاب‌هایی محدود می‌شوند که اطلاعاتشان صحیح وارد نشده است و در نتیجه برای سامانه قابل تشخیص نیست.

جدول ۱. کتاب‌های رسیده دوره ابتدایی در سال‌های ۹۳، ۹۴، ۹۵

سال	فراوانی	درصد رشد
۱۳۹۳	۱۸۱۷	۳۷/۵
۱۳۹۴	۱۵۵۸	-۱۳/۵
۱۳۹۵	۱۹۷۱	۲۶/۵

* این رقم، نسبت به سال ۱۳۹۲ محاسبه شده که تعداد کتاب‌های رسیده در آن سال بالغ بر ۱۳۲۷ عنوان بوده است. (منبع رشد جوانه، ش. ۴۷، بهار ۱۳۹۴، صص ۲۰-۲۲)

جدول ۲. مقایسه وضعیت کتاب‌های رسیده و بررسی شده دوره ابتدایی در سال‌های ۹۵-۱۳۹۳

موضوع	۱۳۹۳		۱۳۹۴		۱۳۹۵	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
کتاب‌های رسیده	۱۸۱۷	۱۰۰	۱۵۵۳	۱۰۰	۱۹۷۱	۱۰۰
کتاب‌های بررسی شده	۱۶۱۲	۹۰	۱۵۵۰	۱۰۰	۱۹۶۸	۱۰۰
کتاب‌های مناسب	۱۰۳۶	۶۴	۱۰۵۳	۶۸	۱۴۰۶	۷۱
کتاب‌های نامناسب	۵۷۶	۳۶	۴۹۷	۳۲	۵۶۲	۲۹
کتاب‌های غیرمرتبط	۲۰۵	۱۰	۱	۰	۳	۰

وضعیت کتاب‌های کمک‌درسی

در سال‌های ۹۵ - ۱۳۹۳

مطابق این گزارش، این رقم در سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ به ترتیب ۳۵ و ۳۴ درصد بوده است. بنابراین می‌توان سال‌های ۱۳۹۳ و ۱۳۹۴ را استثنا به شمار آورد.

مقایسه موضوع‌های درسی در سال‌های ۹۵ - ۱۳۹۳

طی سال‌های مورد بررسی، کتاب‌های داستان همواره جایگاه اول را به خود اختصاص داده و این نقش پیش‌تاز و بی‌بدیل را بدون رقیب حفظ کرده‌اند. اگر از کتاب‌های علوم تربیتی نیز که به حوزه درسی خاصی مربوط نیستند چشم‌پوشیم، می‌توان گفت که در سال ۱۳۹۳، موضوع‌های فارسی و علوم تجربی به ترتیب جایگاه‌های دوم و سوم را در موضوع‌های درسی به خود اختصاص داده‌اند (چه شعر را جزو ادبیات فارسی به شمار آوریم، چه به حساب نیاوریم). در سال ۱۳۹۴، جایگاه‌های دوم و سوم باز هم در اختیار همین دو درس قرار

می‌دانید که کتاب کمک‌درسی به آن دسته از کتاب‌های آموزشی گفته می‌شود که بر سرفصل کتاب درسی منطبق‌اند و اغلب درصدد تثبیت یادگیری دانش‌آموزان به روش تکرار و تمرین هستند. به همین دلیل بیشتر برای یک پایه خاص تدوین می‌شوند و برای پایه‌های دیگر قابل استفاده نیستند. با توجه به جدول ۳، طی سه سال ۱۳۹۳ تا ۱۳۹۵، کتاب‌های کمک‌درسی از نظر عنوان، به ترتیب ۲۸، ۲۵ و ۱۹ درصد کتاب‌های ارزیابی شده در همان سال‌ها بوده‌اند. همان‌طور که در جدول ۳ ملاحظه می‌شود، تعداد کتاب‌های کمک‌درسی بررسی شده از سال ۱۳۹۳ تا ۱۳۹۵ سیر نزولی داشته است. ریشه این کاهش ممکن است تثبیت تغییرات نظام آموزشی در دوره ابتدایی باشد. از آنجا که دفتر انتشارات

جدول ۳. وضعیت کتاب‌های کمک‌درسی نسبت به کل کتاب‌های رسیده در سال‌های ۹۵ - ۱۳۹۳

کتاب‌های مناسب کمک‌درسی		کتاب‌های کمک‌درسی		کل کتاب‌های بررسی شده	سال
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی		
۳۹	۱۷۵	۲۸	۴۵۳	۱۶۱۲	۱۳۹۳
۴۰	۱۵۵	۲۵	۳۹۱	۱۵۵۲	۱۳۹۴
۳۴	۱۲۸	۱۹	۳۷۶	۱۹۶۸	۱۳۹۵

داشته است (و اگر شعر را جزو فارسی به حساب نیاوریم، فقط رتبه علوم تجربی و فارسی جابه‌جا شده است).

در سال ۱۳۹۵ (باز هم با احتساب کتاب‌های شعر در زمره ادبیات فارسی)، کتاب‌های مهارت زندگی توانسته‌اند جایگاه دوم را از چنگ علوم تجربی بیرون آورند؛ گرچه در جمع سه سال، این دو جایگاه همچنان در اختیار فارسی و علوم تجربی باقی مانده است.

کتاب‌های تربیت بدنی نیز از حوزه‌هایی است که در تمام این سال‌ها، همواره در رده‌های پایین جدول قرار داشته‌اند. به نظر می‌رسد، ناشران کتاب‌های تربیت بدنی، باید اهتمام بیشتری برای تولید کتاب‌های تربیت بدنی دوره ابتدایی نشان دهند.

و تکنولوژی آموزشی فقط کتاب‌های چاپ نخست را بررسی می‌کند، می‌توان چنین تصور کرد که ناشران با تثبیت نظام آموزشی، به سوی تجدید چاپ کتاب‌های قبلی خود رفته‌اند و از این‌رو تعداد کتاب‌های چاپ نخست کاهش یافته است. اما به لحاظ کیفیت کتاب‌ها، در سال ۱۳۹۵ با قدری کاهش روبه‌رویم. به این ترتیب که میزان کتاب‌های مناسب، از ۴۰ درصد در سال ۱۳۹۴، به ۳۴ درصد در سال ۱۳۹۵ کاهش یافته است. البته بنا به گزارشی که از وضعیت کتاب‌های کمک‌درسی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۲ منتشر شده، نسبت کتاب‌های مناسب در سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ که کتاب‌های کمک‌درسی وضعیت بهتری داشتند، در همین حدود بوده است.

جدول ۴. فراوانی موضوع کتاب‌ها در سال‌های ۹۵-۱۳۹۳

ردیف	موضوع	سال ۹۳	سال ۹۴	سال ۹۵	جمع
۱	تربیت‌بدنی	۲	۵	۲	۹
۲	تفکر و پژوهش	۷	۷	۴	۱۸
۳	جنبی و سرگرمی	۶	۱۱	۱۹	۳۶
۴	چندموضوعی	۴۰	۴۱	۳۵	۱۱۶
۵	داستان	۵۱۴	۴۴۲	۷۵۳	۱۷۰۹
۶	ریاضی	۴۹	۵۹	۵۲	۱۶۰
۷	شعر	۶۷	۳۳	۵۰	۱۵۰
۸	علوم تجربی	۶۰	۸۱	۹۱	۲۳۲
۹	علوم تربیتی	۷۴	۸۱	۹۴	۲۴۹
۱۰	فارسی	۹۳	۶۵	۷۶	۲۳۴
۱۱	فلسفه برای کودک	-	۱۸	۱۴	۳۲
۱۲	قرآن	۲۳	۱۵	۱۸	۵۶
۱۳	کار و فناوری	۱۸	۲۵	-	۴۳
۱۴	کتاب‌های مرجع	۲	۸	۷	۱۷
۱۵	مطالعات اجتماعی	۶	۱۷	۱۹	۴۲
۱۶	مهارت زندگی	۳۹	۵۳	۱۲۱	۲۱۳
۱۷	نقد ادبی	-	۴	۶	۱۰
۱۸	نمایش‌نامه/فیلم‌نامه	-	۸	۱	۹
۱۹	هدیه‌های آسمانی	-	۵۳	۲۷	۸۰
۲۰	هنر	۳۶	۲۸	۱۴	۷۸

این جدول به ناشران علاقه‌مند نشان می‌دهد که در سه سال ۱۳۹۳ تا ۱۳۹۵ در چه حوزه‌هایی کتاب‌های کمتری منتشر شده است و زمینه سرمایه‌گذاری بیشتری در آن‌ها وجود دارد.